

Summary

Maryna Babenko-Zhyrnova

Reception of the Turning Age in Contemporary Ukrainian Writers' Works of Slovakia

The article is dedicated to the analysis of the main thematic and stylistic tendencies in contemporary Ukrainian poetry of Slovakia. The writers' artistic perception of the turning age (XX – XXI century) is denoted by activation of axiological motives and by searching of new creative forms. The main topics of this poetry are the harmonic coexistence of human and nature in the modern world, philosophical reflections on fleetingness of time, the search of the own tribal roots etc.

Key words: *turning age, Ukrainian poetry of Slovakia, motive, image-symbol, theme, rhythm and melody.*

Дата надходження статті: «31» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 821.09 Неврлий + 821.161.2;82.0

СТЕПАН БОБИНЕЦЬ,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м. Ужгород)*

**Художній світ зарубіжного письменства у контексті
українознавчих студій Миколи Неврлого**

У статті йдеться про типологічне зіставлення образів і мотивів у творах українських та зарубіжних письменників-класиків з компаративістичних позицій видатного словацького славіста Миколи Неврлого, подається періодизація його творчої діяльності.

Ключові слова: *Микола Неврлий, компаративістика, вічні образи, Мойсей, Іван Мазепа, тема «продажної жінки», європейський неоромантизм.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Представляючи вітчизняному читачеві Миколу Ярославовича Неврлого як «давнього і доброго друга» України, «строного поціновувача» її красного письменства, академік Іван Дзюба у вступному слові до 956-ти сторінкової книги «Минуле й сучасне», куди увійшли лишень твори

його україномовних статей, розвідок, спогадів тощо, небезпідставно виокремлює літературознавчий мейнстрім патріарха чеської і словацької славістики – «<...> *ширший світовий контекст української класики (Шевченко, Франко, Леся Українка, Панас Мирний); тут він (М. Неврлий. – С. Б.) показав добру компетенцію у володінні сучасною компаративістською методологією*» [1, с. 5]. Бо й справді, осягаючи нині зі сторічної життєвої вершини бити путь ученого, можна з повним правом стверджувати: вчарований ще у дитинстві казкою і піснею «степової Еллади» та вільнолюбною поезією Шевченка, М. Неврлий-юнак, опинившись кінцем грудня 1933 року в культурно та мовно поліетнічному Закарпатті, дуже скоро визрів в активного, свідомого свого просвітянського обов'язку, збирача й дослідника місцевого народного мелосу, в розмаїтому багатстві якого прагнув засвідчити європейськість звучання українських пісенних мотивів [5].*

Формулювання цілей статті – розкрити художній світ зарубіжного письменства у контексті українознавчих студій Миколи Неврлого.

Виклад основного матеріалу... Закарпатський період діяльності майбутнього «барда словацької україністики» (М. Мушинка) минав у вчительських трудах і буднях. «*Закарпаття з його чудовою гірською природою, барвистим одягом і незіпсованою мовою свого населення вельми сильно вплинуло на мене, звиклого на розлогу степову Україну, – з теплотою в серці згадував згодом М. Неврлий. – <...> воно стало мені другою батьківщиною*» [5, с. 842–843].

Військове вторгнення фашистської Угорщини у Карпатську Україну, яка 15 березня 1939 року проголосила незалежність, призвело до масових убивств, розстрілів та арештів; не оминув трьохмісячного ув'язнення й безневинний учитель-чех Мікулаш Неврлі, якого згідно з так званим «домовим правом» мадярським властям довелося відпустити на волю. Для двадцятичотирьохрічного «блукальця» починався етап крутих віражів воєнного лихоліття, а відтак – «трудів і днів» повоєнного празько-брнського періоду (1939–1956). Саме тоді, в атмосфері «*жадань і задумів неспокою*», він, «*одержимий, – за власним зізнанням, – гарячим бажанням чимось Україні віддячити за роки – і радісні, і болючі, – у ній прожити...*» [5, с. 852], остаточно визначає свої світоглядні орієнтири, що закрують його подальшу планиду.

* На цьому етапі свого становлення як науковця, М. Неврлий тільки в одному селі Золотарево на Мараморощині (нині – Хустський район) записав, за власними підрахунками, «велику кількість коломийок і кілька легенд», надіславши їх до Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові. За таку безкорисливу працю удостоївся подяки від самого академіка М. Возняка (1881–1954), що його «окрипила ще більше» [5, с. 844].

З *«інтелектуальною чесністю»* (вислів Є. Сверстюка) М. Неврлий докладає чимало зусиль, аби поживавити буття української діаспори на теренах Чехословаччини: організовує проведення літературно-мистецьких імпрез та вечірок на відзначення важливих дат з української історії та культури, згуртовує чеський «квартет» перекладачів української поезії (І. Мораець, З. Бемова, Р. Гулка, О. Ноуза), бере участь у похідних групах ОУН на Східну Україну з роз'яснювально-розвінчуючою метою намірів нацистської Німеччини поневолити її.

Та втім, чи не найприкметнішою ознакою суспільно-громадянської постави М. Неврлого у тодішньому вирі подій і небезпек була публікація на шпальтах періодичних і наукових видань його матеріалів на українську тематику. Йшлося у них передовсім про непересічні творчі індивідуальності, про гуманістичну наснаженість їхніх творінь, а ще про повагу до історичної правди, відображеної тут, і готовність вірно їй служити.

Допитливий літописець, ніби заново відкривав ще незамулені, але на радянській Україні призабуті, а то й проскрибовані джерела національної словесності, котрі упродовж останнього, починаючи з 1956 року, братиславського періоду творчості, під його пером забили ключем винятково свіжо і розкуто, з екстраполяцією на європейські обертони. Запорукою вправного аналізу мистецьких явищ і фактів стали його тривалі живі контакти з багатьма діячами науки і культури, вільне володіння десятком іноземних мов, і не в останню чергу – належна освіта (скінчив відділення україністики Українського Вільного та славістики Німецького Карлового університету в Празі). Тому-то й до снаги йому легко переступати межі епох, долати загати модерних течій і віянь, а крізь многоликий стрій імен та назв, якими він оперує, являти свою глибинну закоріненість в українську, міцно пов'язану зі світовою художньою практикою, духовність. Питому вагу в ній становить класична німецькомовна література; близько чотирьох десятків імен її чільних представників постає у працях ученого у багатогранності ідей, поглядів, критичних оцінок. Щоправда, не кожен із них удостоївся просторої характеристики, як-от, скажімо, Карл Гауптман (1858–1921), старший брат Нобелівського лауреата Гергарта Гауптмана (1862–1946), який через рік після появи поеми *«Мойсей»* (1905) Івана Франка випустив у світ однойменну драму, написану сілезьким діалектом. *«Про якісь впливи тут говорити не доводиться»* [6, с. 35], – констатує дослідник, і, «примірюючи» заразом величне Франкове творіння до цілої низки, об'єднаних образом Мойсея, зарубіжних артефактів, переконливо доводить розбіжність авторських

позицій у розробці легенди: *«Німецький письменник її опрацював послідовно за біблійним сюжетом. У Франка тема була породжена тогочасною українською дійсністю, хоч і була локалізована до біблійного сюжету. Не виключено, що Франко згодом з драмою К. Гауптмана ознайомився»* [6, с. 35].

Таке припущення М. Неврлого як одного з найавторитетніших у слов'янському світі дослідників творчості «українського Мойсея» сприймається начеб запрошення продовжити бесіду про ті стимули й ідеали, які проймають поему поета-мисленника, і *«відгукуються, – як він слушно зазначає, – у «Божественній комедії» Данте, в «Дон Кіхоті» Сервантеса, в Гетовому «Фаусті», в трагедіях Шекспіра, в поезії Пушкіна, Шевченка й Міцкевича, в романах Толстого і Достоевського та в творах інших геніальних письменників»* [6, с. 38].

Як учений-літературознавець М. Неврлий невпинно, як засвідчує бібліографія його праць (понад 1200 позицій; 9; 93, 94), виконує покладену на нього долею обітницю – прописує у світовий літературно-історичний контекст визначні полотна українського письменництва, передусім ті, що по лінії тематичних і сюжетних аналогій споріднені з творами зарубіжних майстрів слова, і в структурі яких важливу композиційну роль відіграють так звані «вічні образи» і «ратоборствують» «вічні мотиви». Вони ж бо, за переконанням метра, особливо надаються до компаративістичних досліджень.

«До вічних тем світової літератури належить, – словами знаного критика, – тема «продажної жінки». Виходячи із соціально-історичних обставин висвітлювалась вона в різних аспектах. Кожний письменник вирішував її по-своєму, трактував її з погляду класових смаків своєї суспільної верстви і – не меншою мірою – з поглядів моралі свого віку» [7, с. 57]. У доповіді, виголошеній 1963 року в Інституті світової літератури Словацької академії наук, де відтоді М. Неврлий працює офіційно як науковець, він згадує *«лишень найважливіші й найбільш типові твори цієї проблематики»* [7, с. 59], бо їм, починаючи ще з античної доби – епістолярію Алкіфрона «Гетери та їхній світ», несть числа: «Декамерон» (1350–1353) Дж. Боккаччо, «Манон Леско» (1773) А. Ф. Прево, «Мері Бартоу» (1848) та «Коханці Сільвії» (1863) Елізабет Гаскелл, «Нана» (1880) Е. Золя, «Професія місіс Уоррен» (1894) Дж. Б. Шоу...

Природу «найдавнішого ремесла світу» М. Неврлий осмислює під кутом зору типологічних збігів та відмінностей, що мають місце у порівняно менш відомих творах романного жанру: «Каська Каріатида» (1887) і «Моральність пані Дульської» (1906) Габрієли Запольської, «Мегі, дівча з вулиці» (1892) Стівена Грейна, «Магдалена» (1894)

Й. С. Махара чи «Історія гріха» (1908) Стефана Жеромського. Гідний подиву ерудит, він, звичайно, не міг оминати увагою й «декадентну» п'єсу «Дух землі» (1895) Франка Ведекінда (1864–1918), чия театральна спадщина, як наголошується у шеститомній «Ілюстрованій історії німецької літератури», *«справила великий вплив на все наступне після нього покоління драматургів включно з Бертом Брехтом»* [10, с. 24]. *«Автор намагається, – пише М. Неврлий, – пояснити «найстарше ремесло» расистськими біологічними причинами. Значно інакше вирішує це питання Васко Пратоліні, який разом з Альбертом Моравія є представником сучасного італійського неореалізму. В своєму романі «Пригоди бідних коханців» (1946) Пратоліні <...> змальовує проституцію як типове явище капіталістичного суспільства»* [7, с. 58]. Проте, як слушно зауважує дослідник, ще понад півстоліття до Пратоліні у подібному ракурсі тілесну продажність як суспільно-соціальне лихо осуджує Іван Франко у романі «Для домашнього вогнища» (1892).

Та втім, чи не вперше у світовій літературі проблему трудящої жінки, скривдженої її рабським становищем у класовому суспільстві, спромігся піднести на європейський рівень мімізису Панас Мирний (драма «Лимерівна» (1883), роман «Повія» (1883–1884 – перші дві частини, повна редакція твору – 1928). *«У чому, однак, – запитує словацький українознавець, зосереджуючись найперш на з'ясуванні соціальної та психоцентричної заангажованості романіста, - специфіка і значення його «Повії» в історії слов'янської й світової літератури?»* [7, с. 59].

Констеляція головної героїні твору красуні Христі та її подібних персонажів з вище наведених художніх документів світової класики, дала підстави дійти вмотивованої відповіді-висновку: *«Твір українського письменника є передовсім наймаркантнішим психологічним романом про сільську спролетаризовану проститутку, доля якої зображена з позицій критичного реалізму. Тему «продажної жінки» Мирний використав для показу всіх суспільних верств своєї епохи, для викриття зла й неправди, для гострої критики винуватців цього зла й неправди. <...>. Проститутка Христия морально перемогла тих, хто її спровадив на слизький шлях»* [7, с. 59].

Що М. Неврлий – людина найрозлогіших культурологічних обривів, а його студії у царині філології – *par excellence* взірць чесності й об'єктивності, переконуюешся, зокрема, й на прикладі того, як чітко і точно відчитує він чи не найтрагічнішу евокацію української історії, «закроєну» в образі гетьмана Івана Степановича Мазепи (1639–1709). Знайшовши *«вираження в численних образах літератури й*

мистецтва, в широкому спектрі інтерпретації, нерідко протилежних на змістовому й художньому рівнях <...> Мазепа, – як запевняє академік Дмитро Наливайко, - *стає одним із відомих «в і ч н и х»* (розрядка наша. – С. Б.) міфологічних за своєю семантикою та структурою, образів світового письменства, що мають літературне походження» [3, с. 173].

Започатковану Вольтеровою «Історією Карла XII» (1731) мало не трьохсотлітню хроніку зарубіжної мазепіани М. Неврлий верифікує з притаманною йому схильністю до «літератури факту»; до силуету «Козацького генію Івана Мазепи» він звертається в однойменній публікації, розглядаючи його більш детально у низці розвідок, з-поміж яких новизною відкриття вабить «Віршована драма Й. В. Фріча «Мазепа», а відтак повертається до нього наостанок у багатоінформативній статті «Українська школа в чеській літературі» («Сучасність», 2000. – № 7–8).

У мультикультурному часопросторі ідейно-художніх резонансів, що гарячою хвилею прокотилися в Європі навколо феномену Мазепи упродовж майже всього XVIII століття, критик проводить чіткий вододіл у потрактуванні постаті українського гетьмана, виявляючи у ньому виразно окреслені різновекторні контури світоглядного дискурсу: естетично-міфологічного (поєми Дж. Байрона й В. Гюго), проімперсько-дифамуючого (роман Т. Булгаріна «Мазепа» і поема Пушкіна «Полтава»), романтично-патріотичного (поєми «Войнаровський» К. Рилєєва, «Дума Мазепи» Б. Залеського, п'єси Ю. Словацького, Й. В. Фріча, Р. К. Готтшала).

Із численної європейської когорти літераторів, які воліли правдиво змалювати словом своїм портрет «великого гетьмана України», *«оригінальніше і вірніше, – на думку чільного українського мислителя і публіциста ХХ ст. Д. Донцова (1883–1973), – зрозуміли Мазепу німці. Серед німецьких поетів, що писали про Мазепу, перше місце належить, безперечно, Рудольфові Готтшалеви, знаному у свій час драматургові»* [2, с. 44]. Саме його трагедією «Мазепа» (1859), відомою у перекладі Юрія Федьковича, й завершується, як зазначає Д. Наливайко, *«період популярності Мазепи в німецькій літературі»* [4, с. 192].

Симптоматичним, однак, видається те, що у п'єсі знову згідно з традицією А. Шаміссо та К. Рилєєва з громадянсько-політичних позицій, але вже у дусі демократичної ідеології «весни народів» 1848–1849 рр. осмислюється роль Мазепи в історичній долі України. Цим-то, ймовірно, й зумовлений факт: з-поміж тих, хто особливо прислужився німецькій художній мазепіані (А. фон Шаміссо, Й. Мауер, А. Май,

К. Штарк, Г. Штеблиц, А. Мюнцельбург), А. Неврлий найчастіше називає Рудольфа фон Готтшала (1823–1909).

Учитуючись у тексті українознавчих студій М. Неврлого, щоразу ловиш себе на думці про їх іманентну сутність – розглядати факти й явища красного письменства, його жанрове розмаїття, а разом і поетику, інтелектуальну насиченість тощо у вимірах компаративістичної науки, у діалектичній пов'язі з перебігом закономірностей розвитку світового літературного процесу. Наочним виявом такого підходу є, зокрема, стаття ученого «Характер і техніка драм Лесі Українки й Гофманстала» – багатоаспектний філологічний зріз-синтез жанрової структури діалогічних «драматичних поем» Лесі Українки (1871–1913) та переважно монологічних «Lesedramen» («драматичних етюдів для читання») Гуґо фон Гофманстала (1874–1929), котрого німецька критика й «нині зараховує до найвидатніших драматургів в історії літератури ХХ століття» [10, с. 77].

Доречно зауважити: своїм на міцній науковій основі збитим змістом, мовою доладно дібраних фактів, розвідка виходить далеко за межі заголовка: драматургічний спадок обох письменників виведений на орбіту вивчення європейського неоромантизму, *«репрезентованого, - за словами автора, – драмами Ібсена, Метерлінка, Врхліцького, Виспянського, Чехова, Винниченка та ін.»* [8, с. 45]. У них – жива стихія споріднених колізій і характерів, розмежувань і конвергенцій. Для їх вирозуміння М. Неврлий залучає й теоретичні праці митців, у часі видруковані паралельно, як-от: «Der Brief des Lord Chandos an Francis Bacon» (1902) Гофманстала і «Європейська суспільна драма кінця ХІХ ст.» (1901) Лесі Українки. Мистецько-пізнавальна вартість останньої – у характеристиці *«основних елементів класичної драми, починаючи від Шекспіра, Шіллера і Ґете й кінчаючи п'єсами Анценгрубера, Бара, Ібсена, Гауптмана й Мірбо»* [8, с. 49].

Висновки... Далєбі не закоренілим мастодонтом уявляється Микола Ярославович коли, вважаючи «Лісову пісню» Лесі Українки за її «Wahrheit und Dichtung», наголошує її провіденційну ідею *«гармонію людини з природою. Коли вона порушується – настає криза, руїна природи й людської душі. Прикладів для цього <...> чимало – Чорнобиль, нафтові вогнища в Перській затоці, стихійне лихо в Бангладеші тощо. Мистецька інтуїція, як бачимо, випереджає філософію й політику. Вершинні твори світової літератури <...> стають грізним попередженням для всього людства»* [8, с. 51]. І цій сентенції віриш, бо зродилась вона з-під пера Миколи Неврлого (Мікулаша Неврлі) – мудрого чоловіка, якому Доля вділила багато і

який, переживши чимало на столітньому шляху, щедро ділиться своїм багатим набутком з нами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дзюба Іван Добрий друг, строгий поціновувач // Неврлий Микола. Минуле й сучасне: Збірник слов'язнавчих праць/ Передм. І. Дзюби. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 5-7.
2. Донцов Дмитро. Гетьман Мазепа в європейській літературі //Донцов Дмитро. Літературна есеїстика. – Дрогобич: Вид. фірма «Відродження», 2009. – 688 с. – (Серія «Вісниківська бібліотека»).
3. Наливайко Дмитро. Теорія літератури й компаративістика. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 347 с.
4. Наливайко Дмитро. Мазепа в європейській літературі XVIII – XIX ст. : історія та міф // Наливайко Дмитро. Теорія літератури й компаративістика. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 30-44.
5. Неврлий Микола. Дещо про себе. II. Закарпаття 1933-1939 рр. // Неврлий Микола. Минуле й сучасне: Збірник слов'язнавчих праць/ Передм. І. Дзюби. – К.: Смолоскип, 2009. - С. 833-855.
6. Неврлий Микола. «Мойсей» І. Франка в контексті світової літератури // Неврлий Микола. Минуле й сучасне: Збірник слов'язнавчих праць/ Передм. І. Дзюби. – К.: Смолоскип, 2009. С. 30-44.
7. Неврлий Микола. «Повія» Панаса Мирного в контексті світової літератури // Неврлий Микола. Минуле й сучасне: Збірник слов'язнавчих праць/ Передм. І. Дзюби. – К.: Смолоскип, 2009. С. 55-59.
8. Неврлий Микола. Характер і техніка драм Лесі Українки й Гофманстала // Неврлий Микола. Минуле й сучасне: Збірник слов'язнавчих праць/ Передм. І. Дзюби. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 45-54.
9. Роман Михайло. Енциклопедія української літератури і культури // Дукля, 2015. - №3. – С. 93-96.
10. Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur: in sechs Bänden. – Köln: Zweiburgen Verlag, o. J., B. V: das 20. Jahrhundert. – 456 S.

References:

1. Dziuba Ivan Dobryi druh, strohyi potsinovuvach // Nevryly Mykola. Mynule i suchasne: Zbirnyk slovianoznavchych prats / Peredm. I. Dziuby. – К.: Smoloskyp, 2009. – S. 5-7.

2. Dontsov Dmytro. Hetman Mazepa v evropeiskii literaturi //Dontsov Dmytro. Literaturna eseistyka. – Drohobych: Vyd. firma «Vidrodzhennia», 2009. – 688 s. – (Serii «Visnykivska biblioteka»).
3. Nalyvaiko Dmytro. Teoriia literatury i komparatyvistyka. – K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2006. – 347 s.
4. Nalyvaiko Dmytro. Mazepa v yevropeyskii literaturi XVIII – XIX st. : istoriia ta mif // Nalyvaiko Dmytro. Teoriia literatury i komparatyvistyka. - K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2006. S. 30-44.
5. Nevrlý Mykola. Deshcho pro sebe. II. Zakarpattia 1933-1939 rr. // Nevrlý Mykola. Mynule i suchasne: Zbirnyk slovianoznavchkykh prats/ Peredm. I. Dziuby. – K.: Smoloskyp, 2009. - S. 833-855.
6. Nevrlý Mykola. «Moisei» I. Franka v konteksti svitovoi literatury // Nevrlý Mykola. Mynule i suchasne: Zbirnyk slovianoznavchkykh prats/ Peredm. I. Dziuby. – K.: Smoloskyp, 2009. S. 30-44.
7. Nevrlý Mykola. «Povii» Panasa Myrnoho v konteksti svitovoi literatury // Nevrlý Mykola. Mynule i suchasne: Zbirnyk slovianoznavchkykh prats/ Peredm. I. Dziuby. – K.: Smoloskyp, 2009. S. 55-59.
8. Nevrlý Mykola. Kharakter i tekhnika dram Lesi Ukrainky i Hofmanstalia // Nevrlý Mykola. Mynule i suchasne: Zbirnyk slovianoznavchkykh prats/ Peredm. I. Dziuby. – K.: Smoloskyp, 2009. – S. 45-54.
9. Roman Mykhailo. Entsyklopetsiia ukrainskoi literatury i kultury // Duklia, 2015. – № 3. – S. 93-96.
10. Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur: in sechs Bänden. – Köln: Zweiburgen Verlag, o. J., B. V: das 20. Jahrhundert. – 456 S.

Summary

Stepan Bobynets

Artistic World of Foreign Literature within the Framework of Ukrainian Studies of Mikulaš Nevrlý

The article considers the typological comparison of the images and motives in the works of Ukrainian and foreign classicists. From the comparative perspective of an outstanding Slovak slavacist M. Nevrlý, the periodicity of his creative work has been carried out.

Key words: *M. Nevrlý, comparative images, Moses, Ivan Mazepa, motive of a «scarlet woman», European neo-romanticism.*

Дата надходження статті: «17» жовтня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «27» жовтня 2016 р.